

ТЕОРИСКИ И
ПРАКТИЧНИ
ПОГЛЕДИ ЗА
ПРИМЕНА НА
МЕЃУЕТНИЧКАТА
ИНТЕГРАЦИЈА ВО
НАСТАВНИЧКИТЕ
ФАКУЛТЕТИ

Скопје, 2015

Оваа публикација е направена со поддршка на Проектот на УСАИД за меѓуетничка интеграција во образованието во соработка со Центарот за балканска соработка – ЛОЈА. Проектот на УСАИД за меѓуетничка интеграција во образованието е имплементиран од страна на Македонскиот центар за граѓанско образование (МЦГО). Содржината на публикацијата им припаѓа на авторите и не ги изразува ставовите на Агенцијата на САД за меѓународен развој или на Владата на Соединетите Американски Држави.

Издава: МЦГО во рамките на Проектот на УСАИД за меѓуетничка интеграција во образованието

Автори:

проф. д-р Валентина Гулевска
д-р Лулзим Мехмеди
проф. д-р Розалина Попова-Коскарова
проф. д-р Татјана Атанасоска
доцент д-р Трајче Стојанов
Небојша Мојсоски
Тулаха Тахир
Снежана Јанкуловска
Ана Пискачева

Стручна редакција: доцент д-р Маја Мухиќ

Соработници при изготвувањето на публикацијата:

Лорета Георгиева
Бужар Лума
Светлана Гашоска
Елмедина Шафи
Александра Апостолска
Блерим Јашари

Лектура: Бобан Карапејовски

Дизајн: www.koma.mk

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

323.111:37(035)

316:37(035)

ТЕОРИСКИ и практични погледи за примена на меѓуетничката интеграција во наставничките факултети / [автори Валентина Гулевска ... и др.]. - Скопје : Македонски центар за граѓанско образование (МЦГО), 2015. - 164 стр. : илустр. ; 20 см

Фусноти кон текстот. - Поимник: стр. [6]-7. - Библиографија: стр. 146-147. - Содржи и: Прилози

ISBN 978-608-4529-32-3

1. Гулевска, Валентина [автор]

а) Мултиетнички општества - Образовни ситеми - Прирачници б)

Образование - Социолошки аспекти - Прирачници

COBISS.MK-ID 100254730

СОДРЖИНА

КРАТЕНКИ	5
ПОИМНИК.....	6
ПРЕДГОВОР	8
ВОВЕД.....	11
ЗА ПУБЛИКАЦИЈАТА	14
ПРВ ДЕЛ.....	17
1. СТЕРЕОТИПИТЕ И ПРЕДРАСУДИТЕ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО И МОЖНОСТИТЕ ЗА НИВНО НАДМИНУВАЊЕ	
проф. д-р Розалина Попова-Коскарова	19
1.1. Што се стереотипи и предрасуди и како се формираат?.....	19
1.2. Улогата на училиштето во надминувањето на стереотипите и предрасудите во интерес на меѓуетничка интеграција	21
1.3. Улогата на наставниците во редуцирањето на стереотипите и предрасудите	28
2. ПРЕГЛЕД НА ТЕОРИИТЕ ЗА МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМОТ, РАЗВОЈ НА ИНТЕРКУЛТУРНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ И ПРЕВЕНЦИЈАТА НА СТЕРЕОТИПИТЕ И ПРЕДРАСУДИТЕ	
доцент д-р Трајче Стојанов	37
2.1. Културата и идентитетот	37
2.2. Од мултикултурализам до интеркултурализам и потребата од меѓуетничка интеграција во мултикултурно/мултиетничко интегрирано општество.....	40
2.3. Меѓуетничка интеграција во образованието и развој на интеркултурни компетенции.....	47
ВТОР ДЕЛ.....	55
3. УЧИЛИШТЕТО И НЕГОВАТА МИСИЈА КАКО АГЕНС НА ПРОМЕНИ ВО ОПШТЕСТВОТО	
проф. д-р Татјана Атанасоска.....	57
3.1. Училиштето како институција и како специфична средина	57
3.2. Воспитно-образовните цели на училиштето и меѓуетничката интеграција	58
3.3. Димензиите на мултикултурното образование во училиштето.....	59

3.4. Дефинирање културно интегрирана училница.....	61
3.5. Пристап и примери за воведување промени во училиштето за меѓуетничка интеграција	65
3.6. Активности за реализирање на промените за меѓуетничка интеграција во образованието.....	67
ТРЕТ ДЕЛ	95
4. ИНТЕРКУЛТУРНИ КОМПЕТЕНЦИИ И НИВНОТО ЗНАЧЕЊЕ ВО ОБРАЗОВНИОТ СИСТЕМ	
проф. д-р Валентина Гулевска.....	97
4.1. Важноста на интеркултурните компетенции на наставниците	97
4.2. Развој на интеркултурни компетенции кај наставниците	98
4.3. Структура на интеркултурните компетенции кај наставниците.....	102
ЧЕТВРТИ ДЕЛ	113
5. АКТИВНОСТИ ЗА ЗАЕМНА СОРАБОТКА МЕЃУ УЧЕНИЦИ ОД РАЗЛИЧНИ ЕТНИЧКИ ЗАЕДНИЦИ И ПРИМЕРИ ОД ДОБРИ ПРАКТИКИ НА СПРОВЕДУВАЊЕ НА АКТИВНОСТИ ЗА МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА ВО УЧИЛИШТАТА	
Тимот на ПМИО (Небојша Мојсоски, Тулаха Тахир, Снежана Јанкуловска, Ана Пискачева).....	115
5.1. Некои искуства од заедничките ученички активности во ПМИО.....	115
5.2. Примери од успешни практики од спроведувањето активности за меѓуетничка интеграција во основното училиште „Санде Штерјоски“ – Кичево	123
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	146
ПРИЛОЗИ.....	149
ПРИЛОГ 1	150
ПРИЛОГ 2	157

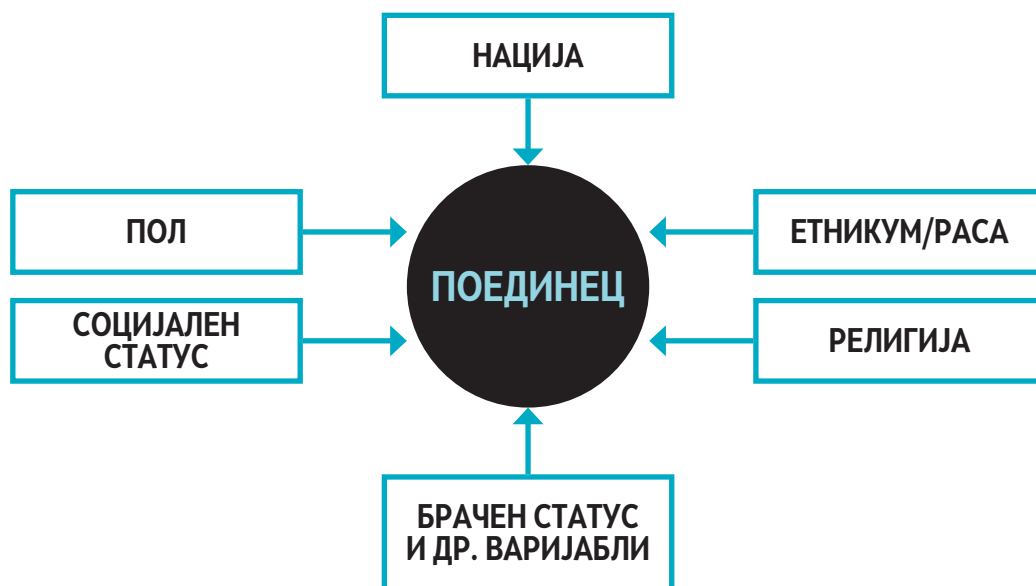

2. ПРЕГЛЕД НА ТЕОРИИТЕ ЗА МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМОТ, РАЗВОЈ НА ИНТЕРКУЛТУРНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ И ПРЕВЕНЦИЈАТА НА СТЕРЕОТИПИТЕ И ПРЕДРАСУДИТЕ

доцент д-р Трајче Стојанов

2.1. КУЛТУРАТА И ИДЕНТИТЕТОТ

Културата е динамичен и комплексен процес на конструкција. Сè што мислиме дека сме, всушност, „од раѓање“, „по природа“ или дека ни е „од Бога дадено“ е конструкт на културата. Во социјална смисла, ние сме конструирани суштества. Ништо од тоа што сме како општествени суштества не сме го наследиле во гените – ниту нашата религија, ниту нашата групна, етничка припадност, дури ниту нашиот јазик – сето тоа е научено и создадено преку влијанието на културата. Значи, во голема мера, ние сме „случаен“ производ на средината во која сме се нашле. (Сл. 1 е илустрација на некои од факторите што нè детерминираат). Се разбира, припадноста на тој групен идентитет не нè детерминира целосно и безусловно, но, сепак, одредено однесување го прави помалку или повеќе веројатно.

Сл. 1 - Детерминирачки фактори

Погорната одредба на културата е најдиректно и најтесно сфатена. Ако сакаме, пак, да ја одредиме културата пошироко, би рекле, едноставно, дека е групна програма за преживување и адаптација на околината⁷. Оваа програма се состои од знаења, концепти, вредности што заедницата ги споделува низ систем на комуникација. Во оваа смисла, културата е сочинета од уверувања, симболи и интерпретации во рамките на самата група. Таа е повеќе симболична,

идејна и нематеријална репрезентација на стварноста, нешто „преку“ што го доживувате, го разбирате и го интерпретирате светот. Последицата од ваквото разбирање на културата е следнава: нашиот идентитет не се развива изолирано, тој е плод на културата, историјата, традицијата, медиумите, образованието, опкружувањето, па и личните релации и животните приказни.

Ако е тоа така, тогаш ние, како конструктор, многу тешко можеме да разбереме дека сме конструктор воопшто. Ние не можеме да препознаеме дека сме конструирани низ тој долг и несвесен процес на влијанието на

⁷ Bullivant, B. M. (1993). Culture: Its Nature and Meaning for Educators in J. A. Banks & C. A. M. Banks, Multicultural education: Issues and perspectives (2nd ed., pp. 29-47), Boston: Allyn & Bacon.

културата. Навистина е тешко да се излезе надвор од тој долго развиван социјален идентитет и да се види нашата улога во општеството. Затоа, самиот ваков пристап кон идентитетот како социјална конструкција, овозможува да се види дека сите наши перцепции, ставови, уверувања, поведенија, а со тоа и стереотипи и предрасуди, во голема мера се создадени, исковани и наметнати низ еден долг процес на социјално-историско ферментирање.

Од ова стојалиште можеме да ја извлечеме и следнава хипотеза – мултикултурализмот може да се вгради во нашиот идентитет! Ова овозможува теориска основа на концептот за меѓуетничка интеграција во образованието, кој треба да го инкорпорира мултикултурализмот во образованието. Тој мора да стане дел од нашиот личен и колективен идентитет првенствено преку образовниот процес. МИО е најсоодветниот начин за тоа – затоа што го прави тоа преку интеракција. Централната идеја што во голема мера го гарантира успехот на мултикултурализмот е интеграција преку интеракција⁸.

Понатаму, со вака разбран концепт за мултикултурализмот како дел од личниот и од колективниот иденти-

тет, се овозможува МИО да биде интегрален дел од целиот образовен простор во државата, затоа што неговата намера не е само учениците да бидат изложени на мултикултурни содржини туку и мултикултурализмот да стане дел од нивниот идентитет. Впрочем, нема мултикултурализам без мултикултурна личност! А тоа им е потребно и на оние што живеат во релативно хомогени етнички средини, како и на оние што живеат во етнички хетерогени средини. Затоа што нам ни требаат првенствено не само учители со мултикултурни компетенции туку и граѓани со усвоен мултикултурен идентитет. Затоа МИО е концепт потребен за примена на целата територија на Република Македонија.

Клучно за секое мултикултурно образование е да се преиспитува овој процес на формирање на нашиот идентитет. Ова може да биде навистина ризично, затоа што бара од инволвираните да се преиспитуваат себеси и сопствените идентитети – да преиспитуваат нешто што е создавано долго и се смета за релативно трајно. Но тоа е единствениот начин секој да се справи со сопствените „предизвици“, т.е. да ги лоцира и да се бори со сопствените стереотипи и предрасуди. Кога не го гледаат сопствениот идентитет како социјална конструкција, наставниците и учениците:

⁸ Подолу во текстот е дадено објаснување.

- ▶ не можат да се борат со сопствените стереотипи и предрасуди;
- ▶ не чувствуваат способност и моќ да внесат промена кај себе и кај учениците;
- ▶ не можат да развијат чувство за другиот, за туѓиот идентитет;
- ▶ не може да се внесе мултикултурноста како дел од сечиј личен идентитет;
- ▶ не можат да се препознаат како членови, „делови“ од разни социјални, културни подгрупи истовремено, при што не можат да видат дека, иако различни, во многу нешта, сепак, се слични, затоа што – иако членови на различни етнички групи – примиле исти карактеристики со учеството во истите подгрупи;
- ▶ не можат да го збогатат својот идентитет и да ги прошират своите искуства, со тоа што идентитетот го третираат како затворен и траен;
- ▶ си ги ограничуваат и саморазбирањето и самодоживувањето;
- ▶ имаат искривено самовреднување, што е основа за стереотипите и предрасудите.

Разбирањето на културата како „програма“, а на идентитетот како конструкција ни отвора широко поле

за имплементација на концептот за меѓуетничка интеграција во образованието, зашто мала промена, нова варијабла во таа „програма“, ќе направи промена во тоа како ги доживуваме светот и луѓето околу себе. Нашето однесување може да се промени ако се внесе во програмата нова идеја, нова претстава, нова репрезентација или, пак, ако се промени старата. Затоа и оправданоста на сите наши напори дека внесувањето на мултикултурализмот преку МИО, ќе доведе до промена на предубедувањата, надминување на предрасудите и подобрување на интеграцијата.

2.2. ОД МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ ДО ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗАМ И ПОТРЕБАТА ОД МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА ВО МУЛТИКУЛТУРНО /МУЛТИЕТНИЧКО ИНТЕГРИРАНО ОПШТЕСТВО

Во најопшта, дескриптивна смисла, мултикултурализмот означува исто што и културен плурализам, т.е. ги посочува разновидноста, многустраноста и културната различност во

едно општество. Свеста за постоењето на различноста на културите што споделуваат еден простор стана доминантна тема во политичката филозофија во последните две-три децении.

Но, во потесна, нормативна смисла, кога ќе се рече „мултикултурализам“, се мисли на една идеја, теорија и практика што треба да ја организираат таа културна различност на начин на кој еднакво би го одразувала идентитетот на сите култури. Мултикултурализмот, како идеја, се врзува за политичката филозофија што сака да одговори на диверзитетот во едно општество. Поддржувачите го темелат овој дискурс на уверувањето дека индивидуалните права и слободи не се доволни за да ја рефлектираат, да ја заштитат и да ја унапредуваат културната различност и затоа е потребен одреден специјален корпус колективни права што би дал одредени колективни права на разните културни заедници во општеството. Ваквиот концепт промовира потреба од посебни права на одредена група или групи, за да им се даде можност да го изразат како својот идентитет така и своите барања, т.е. права.

Мултикултурализмот изникнува од неколку политички теории – „политики на идентитет“⁹, „политики на разлики“¹⁰, „политики на признавање“¹¹ или „групно издиференцирани права“¹². Без да навлегуваме поединечно во секоја од овие теории, во основа, сите можеме да ги сведеме на два извора.

Првиот доаѓа од комунитаристите¹³ и нивната критика на либерализмот. Впрочем, првите најави на мултикултурализмот изникнаа токму во табо-

9 Gutmann, A., 2003, *Identity in Democracy*, Princeton: Princeton University Press

10 Young, I.M., 1990, *Justice and the Politics of Difference*, Princeton, NJ: Princeton University Press

11 Taylor, C., 1992, “The Politics of Recognition,” in *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, A. Gutmann (ed.), Princeton: Princeton University Press

12 Kymlicka, W. 1989, *Liberalism, Community, and Culture*, Oxford: Oxford University Press

13 Под комунитаризам се подразбира политичка и социјална филозофија што во прв план ја става заедницата, поточно – заедницата пред поединецот. Овие теории изникнуваат во 80-тите години на минатиот век како одговор на либерализмот и либертијанизмот, иако самиот термин „комуитаризам“ е скован уште во 1841 од Гудвин Барби. Помеѓу најпознатите застапници на оваа теорија се канадскиот философ Чарлс Тејлор, американскиот Мајкл Сандел и британскиот Алисдир Мекин-таер

рот на комунтаристите. „Па така, бранителите на мултикултурализмот на почетокот беа вовлечени во комунтаризмот како во можна филозофска основа за малцински права“[...], т.е. „природната еволуција на комунтаризмот беше во правец на некоја форма на мултикултурализам“¹⁴. За комунтаристите колективот е пред поединецот, уште повеќе, поединецот е резултат, плод на колективот. Со тоа, за нив, групата (заедницата) е пред поединецот. Во таа смисла, сите општествени благодати мора да бидат достапни за сите. Како што би рекол Тејлор, еден од најпознатите застапници на оваа теорија, општествените благодати, токму затоа се општествени, бидејќи им припаѓаат на сите. Во таа смисла, не може некоја група, со самиот факт што е „различна“, да нема пристап до истите права. И оттука, „комунтаристите на мултикултурализмот гледаат како на соодветен начин за заштита на заедниците од уништувачкиот ефект на индивидуалната автономија“¹⁵.

Вториот извор на мултикултурализмот, всушност, доаѓа од рамките на самите либерални теории и теоретичари. Најпознатиот претставник помеѓу нив, Вил Кимлика, вели дека

14 Вил Кимлика, *Современа политичка филозофија*, Академски печат, Скопје, 2009, 361

15 Исто, стр. 361.

токму заради темелните вредности на либерализмот – автономијата, слободата и еднаквоста на индивидуите, треба да им се овозможат повеќе права на групите што, само по игра на случајот, во некое општество се малцинство и не можат да бидат одговорни за својата состојба. Тој се обидува да ја ревидира либералната идеја дека поединецот самиот и единствено самиот е одговорен за својата судбина, со тоа што сака во самите либерални теории да ја вгради идејата за заедницата. Впрочем, како што вели самиот Кимлика, „некои барања за малцински права ги засилуваат либералните вредности“¹⁶.

Кимлика се согласува со либералните теории и тврди дека сите сами сме одговорни за сопствените постапки и со нив го градиме нашиот живот и од нив зависат нашиот успех и нашата среќа. Но, сепак, некои околности не можеме да ги промениме, ниту, пак, ние самите ги создаваме. Не можеме да ја прифатиме нееднаквоста само затоа што произлегува од самиот факт дека припаѓаме на малцинска група, бидејќи не е резултат на наша одлука и за неа ние не можеме да бидеме одговорни. Затоа, треба да се земат предвид овие нееднаквости за да се излезе во пресрет за нивно надминување.

16 Исто, стр. 367

Во тоа накратко се состои суштината на двете стојалишта за мултикултурализмот. Во секој случај, двете стојалишта го афирмираат ставот дека културата, т.е. разните културни групи, треба да бидат центарот на политичката теорија и практика. Државата не може да биде индиферентна кон културата и културните разлики. И токму затоа овие „групно издиференцирани права“ (Кимлика), вклучуваат исклучоци од постојните практики, сè со цел на различните групи да им се овозможи рефлексивна на нивните особености и права.

Овие исклучоци подразбираат разни активности: од мултилингвални гласачки ливчиња за избори, преку финансирање училишта за малцинските јазици, па сè до квоти и „позитивна дискриминација“ во образованието, вработување во државниот апарат и сл. Ова оди дури и дотаму што ваквите „групно издиференцирани права“ понекогаш можат и директно да ги ограничуваат слободата или правата на оние што не се дел од групата, сè со цел да им се овозможи на членовите на групата да ја заштитат својата култура и да ги остварат своите права. Со ова концептот на мултикултурализмот станува практика, се оживотворува, затоа што во случајов се работи за интеркултурализам преку интеркултурна, а во нашиот случај, во Македонија, главно интонирана како интернетичка интеграција.

Но, многу брзо се увиде дека мултикултурализмот не е доволен. Концептот на мултикултурализмот беше предизвикан од праксата и доведен во ситуација да биде ревидиран. Слично, како и во ситуацијата во Македонија, се покажа дека „политиките на признавање“, „групно издиференцираните права“ и сл. не успеаја да овозможат инклузија на различните културни групи во општеството, туку напротив, го поделија општеството и ги атомизираа, ги сегрегирала и ги гетоизираа заедниците. Така, никна концептот наречен *интеркултурализам*, кој инсистира на тој меѓукултурен дијалог и заемно разбирање и потпирање.

Во оваа смисла, мултикултурализмот може да се смета за „пасивен“, дескриптивен поим, кој само отсликува одредена состојба на културен плурализам, егзистенција на повеќе култури на еден простор, при што не мора да значи дека таа состојба претставува заедничко општење на културите што го споделуваат тој простор. Мултикултурализмот е нужната, почетна основа. Без јасно разработен и усвоен концепт на мултикултурализам, нема прифаќање на сличностите, но ни почитување на разликите. Мултикултурализмот, впрочем, е токму тоа – свест дека културите имаат како свои специфики така и свои разлики и токму затоа е потребно и

прифаќање на сличностите, но и почитување на разликите.

Интеркултурализмот, пак, е „динамичен“, но и нормативен поим, кој инсистира првенствено на потребата од дијалог и интеракција, но и соработка и заемно потпирање меѓу културите. Тој, во оваа смисла, претставува програма за општествена акција. Оттука, интеркултурализмот претставува и процес што се стреми кон *квалитативни промени во мултикултурната средина*. Затоа што веќе не е доволен самиот факт за мултикултурноста на општеството, веќе не е доволна само толеранција, бидејќи толеранцијата е пасивен принцип, не е доволно само пасивно прифаќање на фактот на мултикултурноста на општеството – потребна е интеграција.

Но за интеграција, неопходна е, првенствено, интеракција! Интеграцијата е резултат од интеракцијата, а интеракцијата, пак, е услов за интеграција. Не можете да се интегрирате ако воопшто не комуницирате. Затоа, идејата за меѓуетничка интеграција во образованието и оваа публикација се замислени и водени од идејата за интеграција преку интеракција. Само заемни контакти можат да ги интегрираат заедниците.

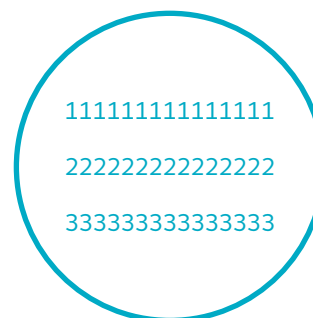
А интеграцијата значи повеќе од само коегзистенција на повеќе кул-

тури на еден простор (затоа концептот на мултикултурализмот веќе не е доволен); интеграцијата значи дури и повеќе од прифаќање и почитување на таа различност. Зошто? Затоа што првиот аспект – коегзистенцијата – е пасивност, тука ние ништо и не правиме, освен што го констатираме тој едноставен факт дека еден простор го споделуваат повеќе култури. Културите ќе си коегзистираат и без нашата свесност за тоа. Вториот аспект – прифаќање и почитување – е само отсуство на шовинизам и ксенофобија и повторно нема активна компонента во себе. Што треба да направиме активно за прифаќање и почитување? - Ништо, освен да се „воздржиме да „го елиминираме другиот“! Така, се покажува дека и двата аспекта не бараат наш свесен напор да ја промениме состојбата и да придонесеме за интеракција и инклузија/интеграција.

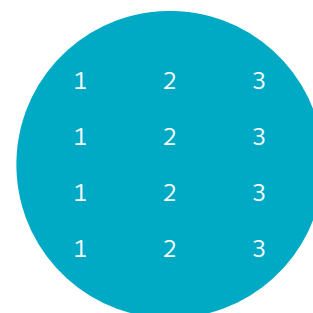
Но, кога коегзистенцијата претставува не само споделување ист простор и не само прифаќање и почитување (толеранција) туку и заемна соработка, упатеност еден на друг заради обезбедување заедничка егзистенција – тогаш зборуваме за интеркултура и интеграција. Невозможно е да се има интегрирано општество, ако индивидуите од различни етнички и културни заедници воопшто немаат контакти меѓу себе.

Во таков случај, можеби и ќе има привиден мир и ред, но тој секогаш, во својата најдлабока основа, е потенцијален конфликт. Коегзистенцијата и толеранцијата се привиден ред, замрзнат конфликт. Затоа, со животот е недоволен, потребен е живот – заеднички. Значи, сумарно, говориме за три ситуации во мултикултурните релации¹⁷:

1. **СЕГРЕГАЦИЈА** – кога културите постојат на еден простор, но се целосно одвоени, изолирани една од друга.
2. **ПАРАЛЕЛИЗАМ** – кога културите живеат едни покрај други, без интеракција и меѓусебна соработка.
3. **ИНТЕГРАЦИЈА** – кога постои заемна доверба и соработка помеѓу културите во остварување на заедничката егзистенција.

Коегзистенција со сегрегација

Коегзистенција со паралелизам

Коегзистенција со интеграција

17 Од работниот материјал: Меѓуетничка интеграција во образованието, Обука за тимови за училишна интеграција, Проект за меѓуетничка интеграција во образованието. МЦГО во партнерство со ЦЧПРК, Јуни 2013

Сл. 2 – Видови на коегзистенција меѓу културите

Во првиот случај луѓето се еден до друг; во вториот се еден со друг, а само во третиот случај се истовремено и еден за друг. Тоа е смислата на заедништвото – еден за друг, зашто целта е заедничка, таа бара да се биде еден за друг, зашто не се може еден без друг.

Па така, можеме да кажеме дека коегзистенција на повеќе етнички заедници, кои освен што го споделуваат просторот и се потпираат една на друга за да обезбедат заедничка егзистенција, претставува интернетничко интегрирано општество¹⁸.

Во Македонија различните етнички заедници покажуваат мошне големо ниво на меѓусебна дистанцираност. Емпириските истражувања детектираат базично ниво на соработка и интеграција¹⁹. Врз основа на тие истражувања, би можело да се изведат следниве заклучоци за односот на различните етнички заедници едни кон други:

18 Од работниот материјал: Меѓуетничка интеграција во образованието, Обука за тимови за училишна интеграција, Проект за меѓуетничка интеграција во образованието. МЦГО во партнерство со ЦЧПРК, Јуни 2013

19 Истражувањето на *Почетнајќи сосвојба во врска со меѓуетничката интеграција во образованието* спроведено во 2102 година: http://mk.pmio.mk/wp-content/uploads/2013/04/IEP-BASELINE-STUDY_MAC.pdf.

- ▶ Македонците и Албанците живеат паралелно – едни покрај други;
- ▶ Ромите се еднакво дистанцирани како од Македонците така и од Албанците;
- ▶ Србите се „мешаат“ со Македонците, но се дистанцирани кон Албанците;
- ▶ Турците се „мешаат“, главно, со Албанците, но се нешто подистанцирани кон Македонците.

Во сите овие ситуации гледаме дека заедниците или се едни до други, сегрегирани и изолирани или, во најдобар случај, живеат паралелно; во никој случај, ниту една заедница не живее „еден за друг“, во ниту еден случај немаме коегзистенција со интеграција. Токму ова е состојбата, која сметаме дека може да се промени единствено преку образованието.

Слободно можеме да кажеме дека во голема мера ситуацијата е таква токму поради образованието, кое „произведува“ такви тенденции. Имено, во повеќејазичните училишта во Македонија, голем дел од учениците се разделени врз основа на наставниот јазик – или во различни смени или во различни делови од училиштето, неретко, дури и во различни, посебни згради. Додека во еднојазичните училишта, учениците-припадници само на едната заедница немаат никак-

ва можност за допир и комуникација со ученици со друг јазик и од друга заедница. И на крајот – во сите училишта повеќето ученици се оптоварени со етнички стереотипи и предрасуди²⁰.

И токму ова е состојбата што, впрочем, сакаме да ја промениме – да работиме на создавање интегрирано општество. А таа промена мора да се случи во образованието, затоа и мислиме дека идејата за меѓуетничка интеграција во образованието е клучот. Еден од најпроминентните теоретичари, Ч. Тејлор, кого веќе го споменавме, во својата студија „Политики на признавање“, кога говори за „признавањето“ на вредноста на различните култури и идентитети, веднаш упатува на училиштето како место каде што ова признавање се операционализира²¹. Училиштето и со курикулумите (видливиот и скриениот), но и со целокупната педагошка практика треба да ја имплицира, да ја рефлектира и да ја промовира различноста. Во оваа смисла – само низ образованието може да се создадат *интеркултурни компетенции* и да се развие *чувствителноста* за

дружиото, како и да се изгради личноста врз *принципите на демократичност, еднаквост и човековите права*. Нам ни требаат училишта што ќе ја промовираат и ќе ја унапредуваат меѓуетничката интеграција, зашто *само личностите излезени од такво училиште имаат интеграција ќе ја промовираат во општеството*.

2.3. МЕЃУЕТНИЧКА ИНТЕГРАЦИЈА ВО ОБРАЗОВАНИЕТО И РАЗВОЈ НА ИНТЕРКУЛТУРНИ КОМПЕТЕНЦИИ

Во оваа смисла, меѓуетничката интеграција во образованието е, пред сè, идеја, но и реформа, а со самото тоа и процес, чии главни цели се да ја променат структурата на образованието и образовните институции. Тој процес треба да доведе до тоа сè што е дел од образовниот процес – сите материјали, наставните планови и програми, но и сето однесување, сите поведенија и ставови на вклучените во тој процес да бидат променети на начин што ќе поттикнуваат образовна еднаквост и вклученост на сите различности.

Но и повеќе од тоа – меѓуетничката интеграција во образованието треба

20 Исто

21 Taylor, C., 1992, „The Politics of Recognition“, in *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, A. Gutmann (ed.), Princeton: Princeton University Press

да обезбеди контакт и интеракција на сите етнички заедници, врз основа на заеднички цели и активности. И токму затоа, рековме, меѓуетнички интегрираното образование е реформски процес, затоа што подразбира промена на сите варијабли, а не само на курикулумот, содржините или наставните програми. А оттука, се разбира, со самото тоа, меѓуетничката интеграција во образованието не е само реформа туку, во извесна смисла, и идеал кон чие остварување секогаш треба да се стремиме, а како таков, и сериозен предизвик за секој вклучен во образовниот процес – *наставниците, директорите, родителите, учениците и пошироката заедница*. Ова е предизвик за сите, кој е достоин да се потрудиме.

Меѓуетничката интеграција во образованието е толку важна и заради уште еден многу важен аспект, имено, затоа што таа на извесен начин е насочена кон усвојување одредени социјални вештини и знаења, за разлика од строго академските, на кои традиционално инсистираат училиштата. Училиштата, во принцип, се структурирани да го акцентираат усвојувањето на академски, научни знаења и вештини, т.е. основни вештини на читање, пишување или нумерички вештини. Така, на пример, дури и тестирањето е ориентирано само кон овие базични академски вешти-

ни – ретко се тестираат социјални вештини – што го оддалечува ученикот од едно пошироко, либерално образование, кое му е потребно за ефикасно опстојување во мултикултурен свет. Се разбира дека на учениците им се неопходни, првенствено, нумерички и вештини за читање и пишување, како и академски знаења. Но тие треба да имаат знаење, вештини и вредности што ќе им овозможат да живеат, меѓусебно да комуницираат и да носат одлуки со сограѓани од различни етнички, религиски или јазични групи. Затоа, мултикултурното образование е, всушност, *образование за социјализација*. Низ него тие се сензибилизираат за она што, во најопшта смисла, се нарекува *социјална правда*, со што стекнуваат потенцијал да бидат *активни и партиципативни граѓани, што е темелот на либералната демократија*. Нема демократија без индивидуи со демократски капацитет.

Впрочем, најголемите проблеми денеска, како во светот така и кај нас, веројатно, не се резултат на фактот што луѓето не знаат да читаат и да пишуваат, туку на фактот што не можат припадниците на различни заедници, етнички групи и религии да соработуваат меѓусебно во решавање на, во основа, заедничките проблеми. Веројатно, кога и кај нас сите етнички групи би ги впрегнале заед-

нички силите кон заедничките цели и би работеле во заемна хармонија и согласие, голем дел од заедничките проблеми многу полесно би биле надминати. Ете затоа е важна меѓуетничката интеграција во образованието. Но, уште еднаш – не треба да се мисли дека меѓуетничката интеграција во образованието значи само промена на наставната програма, на курикулумите и вметнување содржини од различните култури. Тоа не е доволно. Впрочем, тоа е упростено и неадекватно разбирање на концептот.

Како и мултикултурализмот што еволуираше во интеркултурализам и интеркултурна интеграција, така и мултикултурното образование не е само усвојување знаења за концептите, дури не е ни само стекнување соодветни компетенции – тоа е повеќе од тоа – тоа е местото на средбата на културите! Образованието, особено во концептот промовиран во оваа публикација, е место за интеграција. Во училиштето мора да се сретнеме со *друѓиош*. Можеме да се охрабриме, па дури и да кажеме дека *меѓуетничката интеграција во образованието за Македонија сѐанува conditio sine qua non за ойсѐанокот на концептот на мултикултурализмот!* Без интеграција, не може да опстои ниту еден мултикултурализам. Затоа што, како што веќе рековме, мултикулту-

рализмот не е само коегзистенција, постоење еден до друг на различни заедници; мултикултурализмот не е дури ниту само прифаќање и признавање на различните култури. Мултикултурализмот е синергија, заемна упатеност и соработка во обезбедувањето заедничката егзистенција и иднина. А тоа може да го обезбеди само меѓуетничко интегрирано образование, каде што – не еден до друг, не дури и еден со друг – туку, пред сè, еден за друг, заедно работат во заедничкиот простор што го споделуваат на заедничките цели што ги поврзуваат, за заедничката иднина што ја исчекуваат. А за таа заедничката иднина се работи денес.

Само во ваков случај веќе говориме за интеркултурализам, кој во случајов се остварува низ концептот на меѓуетничко интегрирано образование. Затоа велите дека мултикултурното образование не е доволно. Затоа што тоа подразбира само експонирање на сите ученици на содржини од културите на *друѓиош*, со што се постигнува извесно ниво на почит кон *друѓош*, но тука недостасува контактот, што е клучно за продлабочени интеретнички релации и овозможување заеднички живот. Мултикултурното образование не е доволно – време е да се оди ниво повисоко.

Меѓуетничка интеграција во образованието во Република Македонија, пред сè, значи контакт меѓу припадниците на различните културни/етнички/јазични заедници. А, за да се обезбеди тој контакт, нужно е планирање и организирање заеднички ученички активности, како наставни така и воннаставни. Уште еднаш – акцентот е на заедничките активности на припадниците на различните културни/етнички/јазични групи. И, притоа, не е толку важно во што се состои заедничката активност, туку самиот факт дека таа се прави заеднички. Затоа е особено важно тоа што се прави заеднички, да биде и од заеднички интерес за сите инволвирани во процесот. Во таа смисла, не е важен само продуктот на заедничката активност туку и процесот на доаѓање до тој продукт. Само на тој начин учениците-учесници во заедничкиот процес остваруваат непосредна комуникација и учат еден за друг и само така ќе се научат на интеракција. Сето ова ќе доведе до намалување на предрасудите и стереотипите, ќе се зголеми нивото на соработка и ќе се создадат односи на меѓузависност. Ова меѓусебно запознавање и комуникација неминовно, во крајна линија, ќе доведе до формирање интерперсонални релации. Тоа, впрочем, е клучната и крајната цел на целиот процес. Тој процес на

меѓуетничка комуникација мора да се подигне на ниво на интерперсоналност, зашто секоја комуникација, во суштина, е токму тоа – дијалог на личности.

А досегашната состојба, покажуваат истражувањата²², е дека меѓуетничката комуникација е, главно, интергрупна. Што значи тоа? Тоа значи дека со *груѓиоџ* комуницираме од позиција на нашата заедница и како кон *груѓ*, како кон некој што е „различен“ од нас. Во таквата комуникација јасно е изразена поделбата на Вие и Ние! Тука нема дијалог, бидејќи дијалогот подразбира личности, тука нема личности, нема ни индивидуален, човечки контакт.

При таква поделба, етничката група врши силен притисок врз поединецот да не излезе од групата и е принуден да мисли и да дејствува исто, во спротивно би бил „предавник“. И токму затоа, ваквата ситуација подразбира и силно изразени стереотипи и предрасуди за *груѓиоџ*, за *груѓаџа заедница*, при што, се разбира – за себе се има високо, позитивно мислење, а за *груѓиоџ* ниско, негативно мислење. Главниот извор на

²² Истражувањето на *Почетнаџа состојба во врска со меѓуетничкаџа интеграција во образованието* спроведено 2012 година: http://mk.pmio.mk/wp-content/uploads/2013/04/IEP-BASELINE-STUDY_MAC.pdf.

стереотипите и предрасудите е токму неможноста да се излезе од сопствената група и да се општи како човек со човек, личност со личност. Стереотипноста значи неможност да се надминеме, да се воздигнеме, да погледнеме отаде самите себеси.

Затоа, целта на меѓуетнички интегрирано образование е да ја подигне меѓуетничката комуникација на интерперсонално ниво на интерперсонална! Во таков вид комуникација, општат личности, а не групи и етноси. Тие општат на теми од заеднички интерес, независен од нивната припадност. Во таквата комуникација се согласуваме или не се согласуваме со соговорникот не поради тоа што сме „различни“, туку поради предметот на дискусија, кој е заеднички. Каква би била улогата на етничката, културната или јазичната припадност, ако разговараме за тема од заеднички интерес? Минимална, речиси никаква, затоа што во интерперсоналната комуникација не се внимава толку на етничката припадност колку на личноста. Во таква комуникација ние не сакаме да се навредиме или да повредиме првенствено и, пред сè, како индивидуи, а потоа како припадници на некоја заедница. Во интерперсоналната комуникација ние не стануваме пријатели заради нашата етничка, културна припадност,

туку заради нашата личност, која општи со личност.

Затоа, една од клучните цели на меѓуетничката интеграција во образованието е обезбедување интеретничка комуникација на интерперсонално ниво, затоа што само тоа, во крајна линија, може да доведе до интегрирано општество. А интегрирано општество значи можност секој граѓанин да го негува и да го чува својот идентитет, но и да го развива и да го чува заедничкиот идентитет, т.е. чувството на припадност кон Република Македонија²³. Со концептот на меѓуетничката интеграција во образованието ќе се внесат промени во образовниот систем, кои, во крајна линија, ќе го променат општеството. Во спротивно, ќе продолжи тенденцијата на сегрегација и меѓусебно дистанцирање на етничките заедници.

Како може, конкретно, училиштето да ја промовира оваа меѓуетничка интеракција? Прво, мора сите фактори во образовниот процес да се сензибилизираат за значењето на меѓуетничката интеграција. Сите фактори во образовниот процес –

²³ Од работниот материјал: Меѓуетничка интеграција во образованието, Обука за тимови за училишна интеграција, Проект за меѓуетничка интеграција во образованието. МЦГО во партнерство со ЦЧПРК, јуни 2013

наставници, ученици, родители, директори, стручните, но и техничките и помошните служби, како и пошироката заедница – мора да сфатат дека постои проблем, но постои и решение. Без признавање на фактот дека етничките заедници во Република Македонија живеат во паралелни светови и дека тоа не е добро, нема да почнеме да работиме на промена на ситуацијата.

Откако ќе си го „признаеме“ тоа, секое училиште треба да почне да создава општа политика, која ќе овозможи планирање и реализирање активности за меѓуетничка интеграција, дизајнирани според карактерот на самото училиште. Мора да се заземе општ курс што демонстрира волја училиштето континуирано и долгоочно да работи на меѓуетничката интеграција. Таа политика треба да води сметка да ги вклучи сите фактори во образовниот процес: наставници, деца, родители и општината, и да ги операционализира нивните активности во конкретен план.

Значи, врз основа на тој, општ пристап, треба да се разработи конкретен план на заеднички активности на учениците. Без планирање заедничките активности, нема успешна реализација. Повторно, треба да се има предвид дека заедничките активности треба да бидат доволно интерес-

ни за учениците и да произлегуваат од нивниот интерес, за да можат да се мотивираат и долготрајно да се ангажираат. Затоа е важно во планирањето на активностите да бидат вклучени сите ученици. Тоа, пак, од своја страна, подразбира високо ниво на демократичност во самото училиште. Училиштето мора да работи во атмосфера на заедничко донесување на клучните одлуки, што ќе создаде чувство на заедничка припадност и заеднички придонес, што е, всушност, клучот за успехот.

Конкретниот план сега треба да се преточи во конкретни активности, кои, од своја страна, можат да бидат наставни и воннаставни. Наставните можат да се реализираат на часови што по самата своја природа се податливи за заеднички интеретнички активности, какви што се, на пример, часовите по музичко и ликовно воспитание или часовите по странски јазик, како и часовите по физичко и здравствено образование и воспитание. Исто така, наставните активности може да се реализираат преку разни заеднички проектни активности во рамките на редовните предмети, настава во природа, размена на наставници, материјали и сл. Во рамките, пак, на воннаставните активности, исто така, има широка палета активности што се во насока на меѓуетничка интеграција: од екскурзии,

излети, посети, заемни гостувања, преку заеднички прослави и приредби, забави и други забавни и социјални активности, спортски активности, па сè до активности што засегаат заеднички и општи прашања, како еколошки акции, хуманитарни активности и ангажмани во заедницата, но и слободни ученички активности во секции – како драмска, ликовна, хор и сл.

Во секој случај, какви и да се активностите – наставни или воннаставни, краткорочни или долгорочни - во секоја од нив треба да се внимава на следниве критериуми, кои секоја активност треба да ги исполни за да биде третирана како заедничка, интернетичка:

- ▶ групата ученици треба да биде балансирана според етничката припадност, возраста, полот и други параметри важни за активността;
- ▶ активността треба да ја реализираат наставници од застапените припадници на етничката, јазичната група;
- ▶ учесниците од различните заедници да се третираат еднакво и непристрасно од страна на реализаторите на активността;
- ▶ да се користат сите наставни јазици колку што е можно порамноправно;

- ▶ темите/активностите да се избераат заеднички од сите застапени заедници;
- ▶ секогаш да се работи на конкретни, опипливи цели и резултати кои се продукт на заедничката активност на сите заедници;
- ▶ да се одржуваат редовни средби кои ќе овозможат да се подигне нивото на интерперсонална комуникација;
- ▶ да се работи во атмосфера на соработка, а ако има натпревар, тој да биде во „мешани“ групи ученици.

На крајот од образовниот процес, „продуктот“ треба да биде ученици со интеркултурни компетенции, сензибилизирани за различностите и подготвени за живот и работа во мултикултурна средина. Во тој контекст, образовниот процес треба да генерира:

- **МУЛТИКУЛТУРНОСТ:** познавање на сопствената култура, но и на особеностите, вредностите и практиките на другите култури (да знаеш што значи Божиќ во твојата култура, но и Курбан Бајрам во културата на *друзиоѝ* и обратно);

- **ПОЧИТУВАЊЕ НА РАЗЛИКИТЕ:** прифаќање на културните/етничките разлики и воздржување од вреднување (разбирање дека носењето „шамџа“ е дел од културна/етничка традиција и дека, во никој случај, не значи „зло“);
- **МУЛТИПЕРСПЕКТИВНОСТ:** разбирање на мислењата и чувствата на другите, различните и способност за согледување на нештата од перспектива на другите (согледување на перспективата на другиот дека не сака да биде нарекуван „шиптар“ или „славомакедонец“, или „каур“);
- **НАМАЛУВАЊЕ НА ПРЕДРАСУДИТЕ И СТЕРЕОТИПИТЕ:** тоа е можност да се надмине само сопствената перспектива.

Само така ќе се дојде до:

- **ДОВЕРБА:** градење меѓусебна доверба (само со елементарно ниво на доверба и без предрасуди можам да пристапам кон реализација на некоја заедничка активност со *гру̀џиоџ*, во спротивно тоа „бреме“ ќе ја оптоварува секоја комуникација);

- **ДЕМОКРАТСКИ КАПАЦИТЕТ:** сите претходни придобивки, во крајна линија, ќе водат кон градење на демократскиот капацитет на секоја индивидуа во иднина да биде активен фактор на заедничките политики и да биде вклучен во одлуките на пошироката заедница (само како „освестен“ и активен граѓанин, јас сум дел од демократската заедница).

Треба да се запомни дека во училиштата влегуваат деца, но излегуваат граѓани на општеството, кои стекнатите, не само знаења туку и социјални вештини, па и предрасуди и стереотипи – ги пренесуваат во својата општина, на работното место и влијаат на поширокото опкружување. Затоа, веруваме дека концептот на меѓуетнички интегрирано образование во голема мера ќе придонесе за подобро општество, општество базирано на доверба и соработка, а не на поделби и омраза.

ВТОР ДЕЛ